

FELIX ADERCA- COORDINATES OF THE PUBLICISTIC POLEMICS IN THE INTERWAR PERIOD

Mirela Alina Morar (Popa), PhD Student, "1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia

Abstract: This essay aims to present the main coordinates of polemical art of Felix Aderca having as reference work the volume Critical Contributions.

It is interesting to analyze the various aspects of his polemical work. Felix Aderca has his own polemical vocation as a fine and lucid polemicist, a dialectic and dissociative spirit with various resources of imagistic and irony as indispensable weapons which stand at the foundation of the polemic act in order to highlight the truth.

Also, „as dialog, controversy and polemic lover”, Felix Aderca is the type of critic called „laic” by Nicolae Manolescu, in opposition with the category of critic that „ officiate” and who’s „discourse” is „a monologue, a saying of undisputed truths, complied only with the faith’s proof.”

As time passes, he got closer with the type of polemist for which he inclined since his youth, tolerant, urban, absorbed by ideas, free of commonly concerns, exercising the polemical dialogue as an ability to progress in the Romanian cultural area, but at the same time as a chance to renew personal dialectical scale.

In one of his confessions, Felix Aderca defined his art of polemics: „...at the center of each fight I am tempted to write a reverential article for the adversary and the request for the reader to do not believe that the justice was totally on my side, and if it would have been otherwise, it wouldn’t have been so beautiful and true.”¹

Keywords: polemics, Felix Aderca, Romanian cultural area, interwar period, Critical Contributions

Încă de la „apariția primelor gazete românești, presa a avut un rol esențial ca instrument de construire a identității, de reprezentare a vieții și a diferitelor categorii sociale, culturale, morale. În perioada interbelică, o dată cu creșterea numărului de publicații a crescut și importanța acestui organ de informare, care, spre deosebire de reviste sau cărți, constituia o sursă mult mai accesibilă «contemporanilor».”²

„Iubitor de dialog, de controversă, de polemică”, F. Aderca este tipul de critic denumit „laic”³, într-o caracterizare teoretică a lui N. Manolescu, în contrast cu categoria criticului care „oficiază” și a cărei „vorbire” e „un monolog, rostire de adevăruri necontroversate, supusă doar la proba credinței.”⁴

Supranumit „un polemist al exceselor” odată cu trecerea timpului, el s-a apropiat de tipul polemistului către care a tins încă din tinerețe, tolerant și urban, atras de idei și eliberat de interese obișnuite, practicând dialogul văzut ca o posibilitate a evoluției pe terenul culturii, dar, în același timp, și ca o șansă de înnoire personală pe spirala dialectică.

Vom purcede având drept lucrare de căpătâi *Felix Aderca - Contribuții critice*, apărută la prestigioasa editură Minerva, în anul 1983. Margareta Feraru este cea care editează,

¹ Felix Aderca, *Contribuții critice*, vol. I. Ediție, prefață și note de Margareta Feraru, București, Editura Minerva, 1983, p. 5.

² Oana Băluță, *Eternul feminism în presa interbelică*, în „România literară,” nr. 47, 26 nov.-12 dec. 2003, p.7.

³ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române-5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 12.

⁴ Felix Aderca, *Mărturia unei generații*. Prefață și note de Henri Zalis, București, Editura Hasefer, 2003, p. 31.

prefățează și adnotează volumul, făcând valoroase însemnări pe marginea textelor și întregindu-l. Aici, în sfera *Contribuțiilor critice*, unde autorul se remarcă, în principal, ca publicist și polemist în presa literară a vremii. Considerat unul din „condeiele de primă mărime ale epocii dintre cele două războaie mondiale, figură foarte familiară în cercurile literare, în care avea mulți prieteni ce-i apreciau, deopotrivă, scrisul și „vraja de causeur.”⁵ Tânărul F. Aderca și-a manifestat predispoziția pentru dialog, adică prin acel proces critic în care stimulul unei opinii divergente este fertil și imperativ necesar: în genurile colocviale ale polemicii și interviului, în cronici cu o specială factură, de „pledoarie la bară”, în studii de estetică fundamental polemice sau dilematice și autointerogative eseuri.⁶ În acest diversificat dialog critic esențială e finalitatea prin care sunt acreditate valorile literaturii române moderne, în care F. Aderca și-a descoperit o misiune corespondentă temperamentului său cu valențe duale, de militant și de artist.

Prin numeroase dialoguri polemice – susținute cu I. Trivale, Duiliu Zamfirescu, G. Ibrăileanu, Mihai Ralea, Nichifor Crainic, D. Tomescu - au fost respinse numeroase acuzații antisymboliste și, în general, antimoderne, înscrise într-un catalog comun de către critici ale căror concepții, diametral opuse, aveau drept unică tangență aversiunea împotriva noilor modalități literare.⁷

Acest „exces de disociere” îi va fi obiectat mai întâi de E. Lovinescu, iar critica ulterioară va consolida în conștiința spirituală a epocii imaginea aceluiași „polemist al exceselor”, va cita predilect exemple de disociere extremistă, lăsând în umbră faptul indubitabil că sensul acțiunii ideologice a lui F. Aderca a fost confirmat de evoluția literaturii române și că această luptă „pe baricade” alături de O. Densusianu, N. Davidescu, Paul Zarifolpol și de însuși mentorul *Sburătorului*, a făcut posibilă apariția generației care s-a născut „estetică” „cum te naști cu ochi albaștri.(Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, G. Călinescu, etc.)”⁸

Debutul publicistic „omis de autor în toate rememorările și de pe toate listele bibliografice, probabil - consideră Margareta Feraru - din exigență față de propria-i expresie juvenilă – are loc la 1 noiembrie 1911, în revista „Masca”, (sub semnătura Willy), cu o cronică la *Înșir' te mărgărite* de Victor Eftimiu și prevestește factura criticii de mai târziu, prin vocația dialogului și a tonalității ironice.”⁹ Însă, „debutul recunoscut are loc în „Noua revistă română”, din 15 septembrie 1913, cu poezia *Post-amorem*, dedicată lui Tudor Arghezi. În aceeași revistă își începe activitatea de publicist cu articolele polemice destinate lui I. Trivale, intitulate: *Symbolismul român și criticii tineri*, la 16 februarie 1914; *În marginea poeziei simboliste*, la 9 martie 1914 și 23 martie 1914.

Astfel, cel dintâi partener de dialog polemic este I. Trivale, un critic care, deși de formație estetică, adoptă, în atitudinea față de literatura modernă, o ipostază similară celei a lui G. Ibrăileanu, dezmințind rațiunea curentului simbolist sub dezaprobarea dezrădăcinării și al limitării literaturii franceze. Episodul polemicii cu Trivale va fi amintit de F. Aderca adeseori, cu conștiința că se înscrie într-o acțiune benefică pentru evoluția literară, pe care, de-a lungul deceniului doi, a susținut-o un grup restrâns de creatori transformați pentru aceasta,

⁵Dumitru Hîncu, *Felix Aderca și autoritățile comuniste*, în „România literară”, nr:46 17-24 nov.,2006), p.10.

⁶ Felix Aderca, *Contribuții critice*, vol. I. Ediție, prefață și note de Margareta Feraru, București, Editura Minerva, 1983, p. 6.

⁷*Ibidem*, p. 6.

⁸*Ibidem*, p. 7.

⁹*Ibidem*, p. 7.

în critici, din necesitatea stringentă de a elucida propriul concept liric în conjunctura lipsei de comprehensiune probate de profesioniștii judecății literare.¹⁰

Totodată, controversa cu I. Trivale, prefigurează ampla discuție în jurul „caracterului specific național”, susținută de Felix Aderca, în deceniul trei cu reprezentanții poporanismului, discuție ale cărei argumente pro și contra s-au suprapus prea adesea, cu adeziunea sau atitudinea de dezaprobare față de literatura modernă.”¹¹ În fond, „teoria «specificului național» a fost și în acest timp pivotul întregii dezbateri în critica literară. Nu există mișcare literară, scoală, cenaclu, revistă literară care să nu fi putut ignora acest imperativ ce concentra, implicit, esteticul, eticul și politicul... a cuprins toate generațiile și a pulsant la toate nivelele vieții literare ale epocii respective. Că au admis-o sau au respins-o, ea nu a încetat de a alimenta însuși spiritul critic românesc. În funcție de ea, s-au discutat, apoi, aspectele estetice, morale, etice etc.”¹² În plus, „scriitorii și criticii au refuzat nu specificitatea literaturii care se crea, ci criteriile de omologare a «specificului național» ale unei poziții teoretice anume. Și era firesc să fie așa - opinează istoric literar Marin Bucur – într-o viață literară deschisă confruntărilor și schimburilor de idei. – Căci – nici o teorie nu era unica și absolută formulă și metodă de creație artistică.”¹³ Situată pe aceeași poziție cu I. Trivale, numai în atitudinea față de „poezia nouă”, revista „Viața românească”, elogiase în anul 1914 rezervele acestuia față de lirica modernă, inserate chiar în articolul ce provocase schimbul de opinii cu F. Aderca: „Foarte interesante și inteligente observațiunile cu care d. Ion Trivale întâmpină niște poeți decadenți de-ai lui Motru.”¹⁴ Astfel, „«specificul național» al «Vieții românești» nu putea deveni un canon estetic al întregii vieți literare, cum nici punctul de vedere al tradiționaliștilor din apropierea lui N. Iorga sau al tradiționaliștilor ortodoksiști de la «Gândirea».”¹⁵ Totodată, „polemica literară acuză, în spiritul clasic al luptei literare, poziția aversă, dar prin aceasta nu înseamnă că este falsă sau inferioară poziției de pe care se privește lupta. E. Lovinescu poate ataca poporanismul ca un pseudoprogram estetic, anacronic pentru vremurile moderne. Și invers Garabet Ibrăileanu nu găsește nici un merit spiritului inovator și teoriei sincronismului creației artistice naționale cu creația europeană.”¹⁶ Subscriem afirmației istoricului Marin Bucur conform căreia „adevărul despre «specificul național» în literatură se află deopotrivă și într-o tabără și într-alta. Fiecare ține la aceleași principii și se descrie ca pe adevăratul purtător de mesaj.”¹⁷ Sub primatul „disputei de argumente și de idei, terenul era absolut dominat de preconceptii și de pasiuni rebarbative, era faptul că scriitorii, neținând seama de luptele criticilor ca mari pasiuni ale demonstrației spiritului și inteligenței critice creatoare, treceau de la o revistă la alta fără dificultate.”¹⁸ Acum, „specificul național ” nu mai era „apanajul unui cerc literar sau al unei direcții.”¹⁹ Liviu Rebreanu era de părere că: „Literatura este filtrul magic care alege esența calităților și defectelor unui neam, care-i

¹⁰ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 8.

¹¹ *Ibidem*, p. 10.

¹² ***Universitatea din București, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, *Atitudini și polemici în presa interbelică*, Studii și antologie, București, 1984, p. 7.

¹³ *Ibidem*, p. 8.

¹⁴ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 10.

¹⁵ ***Universitatea din București, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, *Atitudini și polemici în presa interbelică*, Studii și antologie, București, 1984, p. 8.

¹⁶ *Ibidem*, p. 8.

¹⁷ *Ibidem*, p. 8.

¹⁸ *Ibidem*, p. 9.

¹⁹ *Ibidem*, p. 9.

trezește conștiința națională și o ține vie, care fixează un neam pe un anume pământ... este, negreșit, o oglindă a vieții literare, o oglindă selectivă, sintetică, în care se arată sufletul cel mare și etern al omului și al neamului...²⁰

Astfel, „problema specificului național» era, direct afirmată, ca o chestiune esențială a conștiinței artistice. Modalitățile, însă, de afirmare au fost discutate și discutabile, însușite sau respinse. Marea dezbatere nu privea noțiunea de specific și de originalitate națională, ci codificările de procedee, soluțiile și practicile propuse.²¹ Prin urmare, „teoria «specificului național» va intra în miezul dezbaterii estetice și critice a vremii interbelice, ca problemă de ființă a creației noastre literare. Nu ne-românească trebuia să fie noua literatură într-o țară a împlinirii visurilor milenare ale poporului, ci românească prin spiritualitate, prin conținut, prin autenticitate, prin realitatea noastră de a fi.»²²

În ceea ce privește polemica dintre Felix Aderca și G. Ibrăileanu, se cuvin amintite anumite considerații. Critic și istoric literar, ctitor și conducător de reviste „din care se detașează celebra «Viața românească», ideolog, la început socialist, apoi poporanist, îndrumător al atâtor generații de intelectuali, Garabet Ibrăileanu (1871-1936) rămâne o figură emblematică a curentului criticist. Opera sa se distinge de cea a lui Titu Maiorescu prin accentul pe mediul social în explicarea creațiilor literare, motiv pentru care – afirmă Constantin Schifirneț – poate fi considerat *întemeietor al sociologiei culturii românești*. (s. n.)²³ Cea dintâi etapă a disputei cu G. Ibrăileanu se desfășoară între anii 1922-1923, când F. Aderca se numără printre colaboratorii „Vieții românești”, în paginile căreia, însăși directorul comentase, în termeni superlativi, volumul *Domnișoara din str. Neptun*. Atacul unuia dintre publiciștii acceptați în interiorul publicației ieșene a uimit, probabil, într-un mod destul de neplăcut pe G. Ibrăileanu, mentorul unui grup literar ordonat și solidar în opinii, care nu accepta divergența de opinii. În schimb, în cenaclul „Sburătorul” asemenea unitate de vederi nu era imperios reclamată, fapt care a îngăduit membrilor exprimarea unor păreri contrare celor ale lui E. Lovinescu – chiar în paginile revistei sale – iar criticului i-a asigurat libertatea de a comenta uneori destul de rezervat creațiile literare ale unor colaboratori apropiați). Legat de aceasta, mai târziu, în revista „Bilete de papagal”, din 20 ianuarie 1945, F. Aderca scria: „...Ceea ce m-a legat de E. Lovinescu a fost libertatea de gândire pe care o respecta la toți cei din jur și pe care o apăra cu fanatism: era, după iubirea de neam și de limbă, singurul lui fanatism.»²⁴

Primele replici polemice ale lui F. Aderca au fost declanșate de opiniile formulate de G. Ibrăileanu în *Poezia nouă și Caracterul specific național în literatura română* („Viața românească”, iunie și – respectiv – noiembrie 1922), articole menite să arate, după observația exactă a publicistului bucureștean, „ruptura dintre «poezia pură» și realitățile naționale.»²⁵

În jurul conceptelor specificului național s-au produs numeroase înfruntări de opinii, controversate. Z. Ornea (1930-2001) afirma în lucrarea sa *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea* că „Revista ieșeană - «Viața românească» - o adevărată instituție, avea în această chestiune un punct de vedere clarificat și cunoscut. Era una dintre coordonatele

²⁰ *Ibidem*, p. 10.

²¹ *Ibidem*, p. 10.

²² *Ibidem*, p. 16.

²³ Constantin Schifirneț, *Formele fără fond – un brand românesc*, București, Editura Comunicare.ro, 2007, p.153.

²⁴ Felix Aderca, *op. cit.*, p.10.

²⁵ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 11.

esențiale ale ideologiei poporaniste afirmate, în polemici de răsunet.”²⁶ În plus, „opinia - revistei – rămînea...: menținerea la jumătatea drumului între tradiționalism și modernitate.”²⁷ Criticul ieșean „nu este partizanul literaturii exclusiv românești, dar nici nu vede cu ochi buni moda adoptării unor modele considerate de el produse ale unui mediu hiperurbanizat.”²⁸ Poate că ”n-ar trebui să înțelegem odată că nu putem avea orice literatură, ci numai pe aceea care se potrivește cu realitățile noastre? E atît de simplu acest lucru.”²⁹ Este adevărat că, ideile estetice ale lui G. Ibrăileanu sunt în general ponderate, echilibrate, însă „e greu să nu descoperi în aceste pagini inhibiția dintotdeauna a criticului față de modern și înnoire excesivă. Mefiența cu care era privită la „Viața românească poezia și apoi proza noastră modernă poartă sechelele mai vechilor precepte de ideologie literară poporanistă. Și ele aveau ca izvor teoria specificului național, transformată, din păcate, în stavilă înaintea înnoirii literelor românești.”³⁰

În cele ce urmează vom realiza o desfășurare cronologică a polemicii lui Felix Aderca, respectiv a revistei „Cuvîntul liber” cu Garabet Ibrăileanu. Așadar, considerăm oportună amintirea, aici, a distincției criticului E. Lovinescu urmărind „să împiedice confuzia, curentă ieri, ca și azi, între disputele literare serioase și cele izvorîte din pure porniri emoționale. Acesta a definit așadar polemica o confruntare de idei și pamfletul, o ceartă de cuvinte. Prima fiind mai degrabă științifică, al doilea, mai degrabă artistic.”³¹

În articolul intitulat *Estetica polemice*, apărut în „Cuvîntul liber”, 18 iulie 1925 F. Aderca susține ideea că polemica poate aluneca foarte ușor, spre pamflet, mai mult, un polemist poate deveni, subtil, un pamfletar și invers, căci: „luptele care se dau în presă în jurul ideilor, ajung uneori – precum nu demult – la insulte personale menite să discrediteze parțial sau definitiv adversarul. Ar putea ajunge la bătaie cu ciomegile,”³² fie că terenul de luptă este cel politic sau literar. Astfel, polemicile, dar mai ales pamfletele sunt rezultatul unor provocări care au depășit sfera criticii literare. Trasarea unei granițe stricte dintre cele două genuri scriitoricești dovedindu-se realmente dificilă. Așadar, între opinent și preopinent sau „l'ennemi mortel” nu există decît „une difference d'idees”. Textele polemice și cele pamfletare capătă prestigiu prin importanța lor literar-documentară, ele aducându-și aportul la completarea și întregirea operei poetice sau scriitoricești a autorului. Bunăoară „polemicile și pamfletele sunt construcții fundamentate pe o dialectică a argumentelor. Textele respective nu creează o realitate, ci exprimă o realitate”³³ F. Aderca mărturisește că deși a „dus cîteva aspre lupte literare și sociale”, ezită să adune în volum textele polemice, respectiv pamfletare care au reprezentat arma sa, pe motivul că: „în fruntea fiecărei lupte – afirma acesta - sunt ispitit să scriu un articol de omagiu pentru adversar și rugămintea ca cititorul să nu creadă că dreptatea a fost absolut de partea mea, și dacă ar fi fost altminteri, n-ar fi fost tot atît de frumos și adevărat...”³⁴, definind astfel, la nivel ideal, arta de a polemiza. Metafora „bucuria jocului de gînduri” sugerează *estetica polemice* (s.n.) cu atribute valide, vii și organice. Concluzia general-valabilă rezultată este că „filologii, îndeosebi se urăsc de moarte. - Tot așa - ,

²⁶ Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980, p.390.

²⁷ *Ibidem*, p. 390.

²⁸ *Ibidem*, p. 393.

²⁹ *Ibidem*, p. 394.

³⁰ *Ibidem*, p. 394.

³¹ Nicolae Manolescu, *Polemică și pamflet*, în „România literară”, nr. 9, 5-11 martie 2013, p.1.

³² Felix Aderca, *op. cit.*, p. 580.

³³ Ionel Popa, cap. *Lucian Blaga, de la polemică la pamflet, Glose blagiene*, Editura Ardelalul, 2005, p.7.

³⁴ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 580.

„adevărul e că discuția nu încetează niciodată” deoarece „fiecare se adâncește în convingerile lui... Viața ideilor se supune marii legi a individualizării organelor și ființelor. Ideea capătă corp individual prin atacul pe care-l susține și loviturile pe care le dă; își întărește articulația, elimină zgura, dobândește precizie și armonie în mișcări.”³⁵ Cu cât argumentele, respectiv contraargumentele, sunt mai bine concepute, cu atât cel care le-a formulat are șanse mai mari de a câștiga duelul, de a ieși învingător, prin aducerea în lumină adevărului. Totodată, acesta considera că actul de a polemiza nu se poate face la comandă și într-o notă eminentă obiectivă căci: „nu polemizăm din capriciu... *Trebuie să polemizăm* (subl. aut.) – dacă voim să ne creăm un suflet.”³⁶ Necesitatea polemicii aduce cu sine o implicare subiectivă a autorului, a personalității acestuia. Apoi, F. Aderca realizează o enumerație a câțiva dintre preopinienții care au declanșat componenta polemică a personalității sale și cu care a purtat numeroase dialoguri polemice: Liviu Rebreanu, E. Lovinescu și Garabet Ibrăileanu. Ilustrativă este tripla justificare a alegerii fiecărui scriitor „încorporat interesului său.” Cel dintâi ales este Liviu Rebreanu pe motivul afirmat de Aderca: „nici un gând nu ne este asemănător. Fiecare întâlnire e un uragan de discuții. La «Mișcarea literară» nici o linie a subsemnatului nu-i convine și eu voi spune altă dată ce cred despre spiritul său critic. Nu cred că mai găsesc de-aici înainte un dușman de idei atât de sincer. Ne iubim - sunt convins – din toată inima!”³⁷ Temperamental diferiți și cu vizibile deosebiri în ceea ce privește ascensiunea socială, cei doi scriitori nu au găsit căi de comunicare. Caracterul diferit al concepțiilor literare formează o barieră în comunicarea dintre aceștia. Poate, și pentru că fiecare participant la duel posedă o personalitate puternică susținută de un individualism pe măsură. Tonul ironic se poate cu ușurință observa răzbătând din mărturisire. Rebreanu întruchipează „dușmanul”, adversarul de idei declarat, asumat, împotriva căruia a pregătit și pe viitor un arsenal de contraargumente. Termenilor opozitorii alternativi: dușmanie/„iubire din toată inima” sunt uzitați reliefând aceeași ironie declarată dar și umorul civilizat.

Cea de-a doua personalitate cu care a dus lupte literare, este mentorul modernismului, criticul E. Lovinescu, al cărui cenaclu „Sburătorul” l-a frecventat o bună perioadă de timp, în calitate de membru și apropiat al acestuia. Își justifică și în cazul acestuia interesul polemic: „dar de cinci ani de zile relațiile noastre literare sunt cea mai cordială disensiune cu putință! Înțelesune-am asupra vreunei idei? Prețuit-am la fel vreun scriitor? Îndrăznit-am vreodată să cuget, ce-o fi cugetând?... (La aceste toate gândesc cu melancolie: mi-e teamă că începem să fim de acord asupra diferențierii estetice de alte discipline - și vom fi unul față de celalt anoști ca două văduve împrietenite!)”³⁸ Din afirmația redată mai sus, răzbate aceeași ironie, însoțită punctată, pe alocuri, de umor, ambele categorii estetice sugerând inadaptarea acestora în același mediu, al universului criticii interbelice, o perioadă de reale frământări. Neexistența unor similitudini între caracterul judecății, criticii mentorului cu cea a mai tânărului publicist a dus la aceste rupturi care au degenerat în polemici.

G. Ibrăileanu este cel de-al treilea preopinent. În descrierea legată de acesta, F. Aderca era de părere că: „Da, metaforă nefericită, din care reiese că animatorul «Vieții românești» e cal, și o imixtiune a culegătorului din tipografie care voia ca d. G. Ibrăileanu să fie «inconștient» (și nu «inconsistent») ar fi fost în stare să-mi dea mie însumi față de mine înfățișare de mahalagiu cu părul și parul ridicat. Nu, nu pot admite confuzia d-lui Ibrăileanu între etnic și estetic – și scriu o carte întreagă pentru a face această distincție! – dar cât mă

³⁵Felix Aderca, *op. cit.*, p. 580.

³⁶Felix. Aderca, *op. cit.*, p. 581.

³⁷ Felix. Aderca, *op. cit.*, 581.

³⁸*Ibidem*, p. 581-582.

pasionează!... În clipele cele mai acerbe ale discuției, îmi venea să dau fuga la Iași, să-l văd... Era doar omul poeziei – al unei poezii *pe care eu o cunosc* (subl. aut.), căci am crescut în aroma ei specifică: înfățișarea uliți și sufletului moldovenesc care pier, amîndouă, văzînd cu ochii... Nu cu o alianță între etnic și estetic, vastă și elementară, dar cu scop de armată și o escadrilă de avioane trebuie păzită această poezie în care Eminescu trăiește viu – și poate numi aici atît de viu – el, cel mai mare poet al limbii romînești, pînă azi!...”³⁹ Descrierea peiorativă atribuită lui F. Aderca: „mahalagiu cu părul și parul ridicat” vine să exprime prin termenii injurioși utilizați, o imagine peiorativă conturată pe două coordonate: comportamentale și temperamentale specificate prin „nerv”, iritabilitate și violență., toate atribute ale pamfletarului. Iată de ce, F. Aderca va deveni un impulsionat, mergînd „pasionat după acele «différences d'idées» - justement! – spre a le provoca la duel (a le iubi în taină)” cu speranța aducerii „moralității estetice, singura în care un scriitor se înobilează.”⁴⁰

A crezut însă posibil ca dialogul să nu altereze relațiile directe cu redacția „Vieții românești” și când, în iulie 1923, aceasta îi refuză publicarea unui articol care cuprindea referințele critice ale scriitorului *Marcel Proust*, sub un pretext oarecare, pare a nu înțelege realul motiv pentru care colaborarea sa devenise indezirabilă. Motivul refuzului publicării articolului *Marcel Proust* formulat de către „Viața românească” este acela că: „romancierul este necunoscut. Bunăoară, editoarea volumului *Felix Aderca- Contribuții critice* este de părere că: „motivul autentic trebuie căutat, fără îndoială, în polemica destul de violenta a publicistului bucureștean cu G. Ibrăileanu, în urma căreia colaborarea sa la revista ieșeană devenise indezirabilă.”⁴¹ Legat de acest refuz, putem să amintim declarația criticului ieșean care deși aprecia scrierile lui Anatole France și Marcel Proust, „s-ar ridica împotriva cui ar vrea să facă la noi anatolfrancism și proustism... - pe motivul că – n-avem condițiile *naționale* (subl. aut.) pentru un France și pentru un Proust”⁴², fiind evident că teoremele ethosului erau folosite pentru „temporizarea progresului literar.” Iar „cîta nedreptate cuprind aceste judecăți – afirmă criticul și istoricul literar Z. Ornea – azi – anii '80 - o știm cu asupra pe măsură. Proust face la noi școală, în ciuda pronosticurilor lui Ibrăileanu... Era acum, oricîte strădanii depunea, dintre cei vechi. Teoremele sale despre ethos în artă, judicioase și ponderate, se instituiau în acte inhibitoare atunci cînd le aplica fenomenului literar contemporan.”⁴³

A doua etapă din controversa cu criticul „Vieții românești” se desfășoară în 1925 și are ca punct de plecare un comentariu pe marginea volumului I din *Istoria literaturii române*, prezent în articolul intitulat *De sus în jos sau de jos în sus...*, în care autorul *Micului tratat de estetică* comisese dubla greșeală de a-l fi considerat pe E. Lovinescu drept „descoperitor al legii interdependenței” și de a-l fi tratat pe Ibrăileanu ca adversar al „formelor noi” create de civilizația europeană. Legat de acestea, scria F. Aderca: „Ce aduce, prin urmare, nou d. E. Lovinescu. Iată: stabilirea unei legi, stabilirea a ceea ce domnia-sa numește «necesitatea interdependenței morale și materiale a veacului». De la cazul României, D-I Lovinescu întrevide o serie de fenomene similare, pe temeiul cărora se poate deduce legea progresului țărilor înapoiate. Ceea ce s-a petrecut la noi nu e deci un fenomen anormal, ci o lege naturală. Această anormalitate însăși: *creșterea de la formă la fond* (subl. aut.) e normală.”⁴⁴ Afirmațiile

³⁹ F. Aderca, *op. cit.*, p. 582.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 582.

⁴¹ *Ibidem*, p. 763.

⁴² Z. Ornea, *op. cit.*, p. 394.

⁴³ *Ibidem*, p. 394-395.

⁴⁴ F. Aderca, *op. cit.*, p. 763.

inexacte sunt evidențiate polemic, cu argumente temeinice, de către directorul „Vieții românești” care, în domeniul sociologiei, își dovedește specializarea și informația superioare preopinentului său. Se ajunge apoi, în același an 1925, la o luptă între cele două reviste literare „Viața românească” și „Cuvântul liber”, publicându-se în rubricile acestora o înlănțuire cronologică de articole polemice, replici, respectiv răspunsuri la acestea. Astfel, „Cuvântul liber” din 24 ianuarie 1925, arată într-o însemnare, articolul lui G. Ibrăileanu și anunță răspunsul lui F. Aderca în numărul ce va urma: „Pornind de la un articol al d-lui F. Aderca, tipărit în paginile acestea, d-l G. Ibrăileanu publică în «Viața românească» un violent articol împotriva «Cuvântului liber». Cu surprinzătoare asprime, revista noastră și colaboratorii ei, toți, bloc, printre cari se numără atîția cari au scris sau mai scriu la «Viața românească», sunt trecuți sub nuiia de trestie, lovind orbește, a profesorului și a criticului ieșean...”⁴⁵ Prin urmare, directorul „Cuvântului liber”, Eugen Filotti observând procedeul lui G. Ibrăileanu de a se adresa întregii grupări literare își expune dreptul la replică mărturisind în articolul cu titlul: *În jurul unei polemice* că: „D-l Garabet Ibrăileanu poate are motivele lui de a nu discuta direct cu d-l Aderca. Lucrul îl privește. În acest caz însă, d-sa trebuia să ignore articolul colaboratorului nostru. Dacă d-sa nu a putut totuși rezista nevoii de a-și apăra ideile și opera, revista noastră nu putea fi luată drept pretext. Iată de ce, orice ar face, d-l Ibrăileanu române în polemică personală cu d-l Aderca, al cărui răspuns îl tipărim în altă parte. [...] Afinitatea de gândire politică – și ca revistă ce vrea în primul rînd politică, aceasta ne interesează mai mult – dintre noi și «Viața românească este de necontestat. În cultură, în artă, în literatură, ideile noastre se despart însă de cele poporaniste.”⁴⁶ Spre final, notează și adevăratul motiv care a iscat duelul dintre cele două părți, și anume: „Suntem acolo împotriva oricărei legi alta decît puterea de creație a artistului. De aici, de altfel, pornește în bună parte și discuția dintre d-nii Ibrăileanu și Aderca și au pornit cele mai multe din polemicele cele mai vechi ale «Vieții românești».”⁴⁷ Totodată, Eugen Filotti mai adaugă că „Nu vom aduce d-lui Ibrăileanu reproșul că ne atacă fără a ne cunoaște programul. Precursorii au acest privilegiu de a pretinde să fie cunoscuți de urmași fără a fi obligați să-i cunoască pe ei. Dacă d-l Ibrăileanu ar fi renunțat față de noi la acest privilegiu, probabil că d-sa ar fi scutit «Cuvântul liber» de la fulgerările sale necruțătoare.”⁴⁸ A fost un prilej suficient ca F. Aderca să răspundă iar, public, tot în numărul din 31 ianuarie 1925, în care acesta recunoaște chiar faptul că argumentele lui G. Ibrăileanu în afirmarea aceleiași idee sunt „aproape convingătoare.” Se observă tonalitatea articolului ca fiind virulentă. În cele ce urmează, vom reda replica lui F. Aderca: „De cîte ori d. Ibrăileanu, scuturîndu-se de praful grajdului redacțional, a fugit nebun pe cîmpuri și a revenit apoi cu un pai de libertate anarhică și estetică... Prietenii politici se obicinuiseră cu aceste «escapade» de estet nebănut, iar esteții rămîneau nedumeriți de intrarea din nou în sociologie a criticului literar.”⁴⁹ Finalul articolului polemic are forma următoare: „D. Ibrăileanu – spirit fericit de propria sa inconștiență, dar atît de îndurerat și de contradictoriu cînd vrei să-l pui măcar în armura pe care a purtat-o mai adesea – ne oferă o împăcare: poporanismul a murit... (Că l-au asasinat chiar poporanistii sau o carte care n-are importanță aci.) S-a dus, să nu mai vorbim de el... Dar nu s-a dus deloc! Poporanismul, în ce a fost el mai

⁴⁵ *Ibidem*, p. 763.

⁴⁶ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 764.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 743.

⁴⁸ Eugen Filotti, *În jurul unei polemice*, în „Cuvântul liber”, nr. 5, 31 ianuarie 1925, p. 18-19 *apud* F. Aderca, *op. cit.*, p. 744.

⁴⁹ Felix Aderca, *Sufletul cu două măști. Poporanismul – masca de fier*, în „Cuvântul liber”, nr. 5, 31 ianuarie 1925, p. 10-13, *apud* Felix Aderca, *op. cit.*, p. 744.

caracteristic – mediocritate rurală și subjugarea valorilor sufletești artistice unor idoli streini de artă – n-a dispărut din concepția «Vieții românești!»⁵⁰

Firește, cu aceleași ezitări și contradicții – prețioasele flori anarhice ale sufletului vid și instabil al d-lui Ibrăileanu... D. Ibrăileanu și-a aruncat doar uneori masca de fier a poporanismului social, spre a ni se înfățișa în artă cu aceeași mască, dar de catifea...⁵¹

Mai apoi, în nr. 6, din 7 februarie 1925, a „Cuvîntului liber” se face o rectificare a textului notat mai sus, semnată de către Eugen Filotti: „Regretăm viu și semnalăm aici cititorilor o penibilă greșeală de tipar care s-a strecurat în articolul d-lui F. Aderca din numărul trecut. Tipograful nostru a cules: «D-l Ibrăileanu – spirit fericit în propria sa *inconștiență* (subl. aut.)» Autorul însă scrisese: «inconsistență», ceea ce dă fraze cu totul alt sens.»⁵² La finalul rectificării acesta recunoaște că s-a ajuns la o tensiune polemică prea înaltă, fapt nedorit, exprimându-și alături de părerea de rău și scuzele de rigoare, prin mărturisirea că: „Polemica aceasta, pe care nu am fi dorit-o nici chiar în forma aspră pe care a luat-o, nu ar fi putut în paginile noastre, să fie scăzută pînă la insulte de felul celei culese orbește de tipograf. Pentru importanța discuției și pentru considerația ce păstrăm persoanei d-lui G. Ibrăileanu, ne exprimăm acu întreaga părere de rău.»⁵³

Un alt articol polemic scris de F. Aderca intitulat: *Poporanismul cu două capete*, se încheie în aceeași notă ironică, detașată: „o lămurire...etică. D-l Ibrăileanu socoate că-l urîm și de aceea nu-l înțelegem și nici nu-l vom înțelege. Nu, nu-l urîm. Îl și înțelegem. Pe planul estetic e de-a pururi numai bucurie, numai lumină și surîs! – chiar cînd oamenii se întunecă, sau se destramă în noapte...”⁵⁴

Pe de cealaltă parte, sosește rândul lui G. Ibrăileanu să-i răspundă atacului, tot în spațiul publicistic. Adoptând tactica polemică maioresciană, reproducând textual spusele adversarului, începe cu *Un răspuns* - „o indicație vagă a motivelor” sale de a adopta procedeul adresării generale sau al dialogului polemic fără numirea adversarului: „Și dacă dl. Filotti vrea să-i dăm și o indicație – vagă – asupra motivelor noastre subiective, îi facem cunoscut că colaboratorul d-sale ne-a atacat de multe ori aiurea fără să-i răspundem. Acum am răspuns *tocmai* (subl. aut.) fiindcă ne-a atacat în «Cuvîntul liber». Atacul nu valora pentru noi prin conținutul lui, ci prin publicația în care era tipărit. Simte d. Filotti umilul omagiu ce aducem revistei d-sale?”⁵⁵ Totodată acesta întâmpină rectificarea lui E. Filotti cu scepticism, ironie, dar și cu sugestii în spiritul lui T. Maiorescu, care înmulțea «eratele» adversarilor săi atunci cînd aceștia îi explicau propriile erori prin imixtiuni ale tipografului.⁵⁶ Redăm, în cele ce urmează, replica istoricului și criticului G. Ibrăileanu pentru susținerea afirmației anterioare: „Mai de atacuri, să relevăm un cuvînt bun al d-lui Filotti. D-sa regretă mult că într-un număr anterior al revistei sale s-a vorbit de «spiritul fericit în propria sa *inconștiență* (subl. aut.)» al d-lui Ibrăileanu. Dar pe noi nu ne-a supărat deloc! D. Filotti zice că e o greșeală de tipar, în loc de «spiritul fericit în propria sa *inconsistență* (subl. aut.)» Credem. Dar tot zețarul a avut

⁵⁰ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 744.

⁵¹ Felix Aderca, *Sufletul cu două măști. Poporanismul – masca de fier*, în „Cuvîntul liber”, nr. 5, 31 ianuarie 1925, p. 10-13, *apud* Felix Aderca, *op. cit.*, p. 744.

⁵² Eugen Filotte, *O rectificare*, în „Cuvîntul liber”, nr. 6, 7 februarie 1925, p. 6, *apud* Felix Aderca, *op. cit.*, p. 745.

⁵³ Eugen Filotte, *O rectificare*, în „Cuvîntul liber”, nr. 6, 7 februarie 1925, p. 6, *apud* Felix Aderca, *op. cit.*, p. 745.

⁵⁴ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 748.

⁵⁵ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 748.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 749.

dreptate cînd a greșit, căci *fericit de propria inconsistență* (subl. aut.) nu e deloc psihologic. De *inconsistență* (subl. aut.) nu-i nimene fericit, pe cînd *fericirea inconștienței* (subl. aut.) e un adevăr – și zețarul știe bine ce-a făcut! Dealtfel, zețarul era dator cu o greșeală *bună* (subl. aut.), ca o compensare pentru eternele «greșeli» de limbă românească (de spirit specific!) pe care zețarii le fac colaboratorului «Cuvîntului liber». Și acum, ca să nu mai așteptăm vreo erată a «Cuvîntului liber», corectăm noi și alte greșeli făcute de zețar în articolul ultim al «Cuvîntului liber», articol pe care d. Filotti se vede că nu l-a cetit. Așadar, în loc de «masca de catifea a unei arte *slugarnice* (subl. aut.) (arta «Vieții românești»), să se cetească «a unei arte sinoptice (începe tot cu s); în loc de «*grosolana* confuzie» (subl. aut.), să se cetească «generală concepție» (începe tot cu g și c). Etc.»⁵⁷ Este vorba de o ironie usturătoare la adresa corecturilor, care s-au adeverit a fi greșite, cu raportare la nivelul scăzut de cunoaștere a limbii literare. Totodată acesta observă și neglijențelor produse în interiorul publicației. Punctuația este specificată prin repetitivitatea semnului exclamării care denotă uimirea opinentului. Repetiția termenului „zețar” exprimă accentuarea rolului acestor culegători, în cadrul unei reviste literare care, se adevăresc a fi mai bine pregătiți decât publiciștii. Oximoronul, alăturarea antitetică, „greșeală bună” îi arată adversarului eroarea în care se cufundă. Scepticismul lui G. Ibrăileanu cu privire la acea „greșeală de tipar” pare a fi imperios necesar.

Cu un asemenea temei, F. Aderca a înțeles motivul adevărat al reacției lui G. Ibrăileanu și anume „refuzul de a discuta cu «trădători»”. Poate și diferența de vîrstă, de 20 de ani, dintre cei doi preopinenți să fi deranjat. Oricum, autorul *Micului tratat de estetică*, într-un articol publicat în „Bilete de papagal” afirma că: „D. Ibrăileanu se ferea să se socotească adversar – pentru că rebelul venea poate dintr-o generație mult mai tînără, mai neexperimentată și totuși obraznică. Nu este oare, în asemenea împrejurări, explicabilă violența atacului nostru, violență numai în convingeri, asupra concepției estetice a «Vieții românești», asupra influenței acestei reviste în evoluția literaturii și a gustului public, asupra erorilor de prețuire a cîtorva mari scriitori mai vechi, și asupra totalei neînțelegeri a scriitorilor mai noi, de valoare deosebită? D. Ibrăileanu – «Viața românească a răspuns. A răspuns totdeauna. Freneticul ideolog care e criticul «Vieții românești» n-ar fi îngăduit niciodată personajului său aristocrat să tacă dintr-o mîndrie rău înțeleasă. Și astfel «Viața românească», de zece ani, ridică sabie în văzduhul culturii românești și, fără a voi să vadă capul care conduce atacul și a căuta mîna care mînuiește sabia adversă, a luptat cu o tinerețe, o vervă și o voluptate entuziaste.»⁵⁸ De această dată, textul are o structură mai densă, acuzațiile sunt acutizate gradat, ritmic și vizează discreditarea totală a adversarului. Însă, aici se poate remarca și „aspectul cu adevărat vulnerabil al comentariului lui F. Aderca care îl consider pe Ibrăileanu drept opozant al „formelor noi” ale civilizației europene. Când află că ținta atacului este reprezentată de întreaga grupare, tînărul publicist își exprimă și mai pronunțat argumentele și automat violența limbajului atinge cote ascendente prin ofensiva directă. Pe tot parcursul schimbului îndelungat de replici, G. Ibrăileanu s-a adresat „Cuvîntului liber” ignorând în mod deliberat numele adversarului său, care totuși susținea dialogul. Nu doar prin laitmotivul „nu e în chestie” polemizează Ibrăileanu – cu acest prilej – în stil maiorescian. În afară de ipostaza superiorității absolute („nu discută cu trădători”), el adoptă și strategia criticului junimist, căci perseverează în divulgarea erorii inițiale a preopinentului, aduse mereu în discuție, deși centrul dezbaterii se mutase, între timp, spre o problemă de interes major: concepția poporanistă a literaturii. G. Ibrăileanu a făcut polemică de tip maiorescian.⁵⁹

⁵⁷ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 750.

⁵⁸ Felix Aderca, *op. cit.*, p. 12.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 12.

Polemistul s-a opus, înainte de toate, limitării conceptului de etnic la aspectele rurale ale țării, prejudecată semănătoristă-poporanistă ce determina evaluarea „caracterului specific național” al literaturii în funcție de opțiunea scriitorului pentru un anumit mediu și de „simpatia” necondiționată pentru o anumită clasă socială. În planul principiilor estetice predilecția pentru o poziție echilibrată, de apărare a tradiției literare și de sancționare a temperaturii polemice, generatoare de excese.⁶⁰ Expresia fină a structurii temperamentale și cerebrale a lui F. Aderca pare a fi ironia distilată, care ocolește cuvântul și doar îl sugerează, care evită o afirmație directă pentru a strecura – insidios – în subtextul alteia de factură contrară.⁶¹

Concluzionând, putem afirma că „în planul principiilor estetice predilecția pentru ironie concordă cu fobia față de literatura explicit moralizatoare și cu opțiunile simboliste pentru sugestie și ambiguu, iar în plan temperamental este consonantă sentimentalismului său cenzurat. Ironie tăioasă, dar fără să atingă decât rar sarcasmul, derulată cu fantezie subtil intelectuală și mai puțin vizionară, pe un fond – tot mai evident cu trecerea anilor – de discretă melancolie și dezavuare.”⁶² Inclinația pentru paradox angajează replica promptă a lui F. Aderca în dialoguri directe, uneori ironice, în care cuvintele adversarului sunt astfel corelate pentru a determina deplasări de sens pînă la răsturnări spectaculoase, cu validarea unor adevăruri antinomice.”⁶³ Așadar, Felix Aderca posedă autentică vocație polemică, fiind un subtil și lucid polemist, „spirit dialectic și disociativ”, cum observa criticul amfitrion al „Sburătorului”, cu resurse felurite de imagistică și ironie, ca arme indispensabile într-un act polemic pentru aducerea în lumină a adevărului personal.

BIBLIOGRAPHY:

Bibliografie generală

Monografii/Antologii:

ORNEA, Z., *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980

*****Universitatea din București, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”**, *Atitudini și polemici în presa interbelică*, Studii și antologie, București, 1984

Istории literare:

CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. Ediția a II-a, revizuită și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982

LOVINESCU, E., *Istoria literaturii române contemporane*, Vol. I-II. Ediție îngrijită de Eugen Simion, București, Editura Minerva, 1973

MANOLESCU, NICOLAE, *Istoria critică a literaturii române-5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008

Bibliografie selectivă

Referințe critice

Referințe critice în volume:

ADERCA, FELIX, *Contribuții critice*, vol. I. Ediție, prefață și note de Margareta Feraru, București, Editura Minerva, 1983

⁶⁰Felix Aderca, op. cit., p. 26.

⁶¹*Ibidem*, p. 26.

⁶²*Ibidem*, p. 26.

⁶³*Ibidem*, p. 26

ADERCA, FELIX, *Mărturia unei generații*. Prefață și note de Henri Zalis, București, Editura Hasefer, 2003

Referințe critice în periodice:

BĂLUȚĂ, OANA, *Eternul feminism în presa interbelică*, în „România literară”, nr. 47, 26 nov.-12 dec. 2003

HÎNCU, DUMITRU, *Felix Aderca și autoritățile comuniste*, în ”România literară”, nr. 46 17-24 nov., 2006)

MANOLESCU, NICOLAE, *Polemică și pamflet*, în „România literară”, nr. 9, 5-11 martie 2013